

TÜRKİYE'DE İNTERNET'İN DURUMU

16 Nisan 2012 itibari ile fotoğrafı

9-22 Nisan 2012 tarihleri arasında Türkiye'de İnternet'in 19. yılını, sorunları, olanakları ve etkileri ile değerlendiriyoruz. Alternatif Bilişim Derneği olarak Türkiye'de İnternet'in durumuna ilişkin bir fotoğraf çektik; toplumsal, kültürel, eğitimsel ve ekonomik boyutları ile Türkiye'de İnternet'in durumunu değerlendiren bir rapor hazırladık.

İnternet Tarafsızlığı Gereklidir!

“Ağların ağı” olan İnternet'in karakteristik özellikleri, temel yapısını oluşturan “ağ mantığı”ndan dolayı, “küresel”, “gayri-merkezi”, “açık”, “sınırsız”, “etkileşimli”, “kullanıcı-denetimli” ve “altyapıdan-bağımsız” nitelendirmeleriyle konumlanabilir. “Ağ tarafsızlığı” (net neutrality) ve bir ağ olarak İnternetin tarafsızlığı, ağın bu yapısal özellikleri üzerinde temellenen bir ilkedir. “İnternet tarafsızlığı”, İnternet hizmet sağlayıcıları başta olmak üzere İnternet endüstrisi içinde yer alan herhangi bir kurumsal yapının ve devletlerin, kullanıcıların İnternet erişimleri üzerinde herhangi bir kısıtlama uygulayamamaları anlamına gelir. İnternet tarafsızlığı ilkesi, içerik, web siteleri, web platformları, ağa bağlı donanım ve iletişim biçimleri üzerinde uygulanmak istenen kısıtlamaların önlenmesi ve İnternet'in çok taraflı, demokratik bir yönetim temelinde geliştirilmesi amacını ifade eder. **Alternatif Bilişim Derneği'nin önceliği, kullanıcı haklarının korunmasıdır ve bu bağlamda İnternet tarafsızlığını savunur.**

Sansür ve İfade Özgürlüğü

Erişim engellemeleri, merkezi filtre uygulaması, kamuya açık erişim noktalarındaki keyfi sansür/filtre uygulamaları Türkiye'de İnternet kullanıcılarına karşı artan bir sansür/denetim mekanizması haline geldi. Kullanıcıların katkıları ile erişim engellemelerini raporlamaya çalışan EngelliWeb sitesine göre 18 binden fazla alan adı Türkiye'den erişime kapalıdır. Merkezi filtre uygulamasına dahil edilen filtrelili web sitelerinin ve içeriklerin sayısı belirsizdir. Üstelik tüm bu süreçler yurttış denetimine kapalıdır. Şeffaf değildir. Engelli / filtrelili içeriklerin istatistikleri yayınlanmamaktadır. 5651 nolu yasa, Danıştay'da iptal davası süren merkezi filtre yönetmeliği Türkiye'de devletin İnternet'e yaklaşımının özetidir. İnternet'e devlet müdahalesi yurttış katılımının ve ifade özgürlüğünün önündeki önemli bir engeldir.

Türkiye'de Sayısal Uçurum Devam Ediyor!

2011 yılı Nisan ayında gerçekleştirilen Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre Türkiye genelinde hanelerin %42,9'u İnternet erişim imkânına sahiptir. Bu oran 2010 yılının aynı ayında %41,6 idi. İnternet erişim imkânı olan hane oranı kentsel yerlerde %51,0 iken, kırsal yerlerde %22,7'dir. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına (İBBS) göre %56,9 ile İstanbul, Doğu Marmara, Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Batı Marmara bölgelerinde İnternet erişim imkanı olan hane oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. **Bilgisayar ve İnternet kullanımında kadın-erkek ve**

kent-kır arasındaki sayısal uçurum devam etmektedir. Bilgisayar ve İnternet kullanım oranları 16-74 yaş grubundaki erkeklerde %56,1 ve %54,9 iken, kadınlarda %36,9 ve %35,3'tür. Bilgisayar ve İnternet kullanım oranlarının en yüksek olduğu yaş grubu 16-24 yaş grubudur. Bu oranlar tüm yaş gruplarında erkeklerde daha yüksektir. Bilgisayar ve İnternet kullanımı kentsel yerlerde %54,7 ve %53,2, kırsal yerlerde ise %26,9 ve %25,7'dir. Bunun yanında bilgisayar ve İnternet kullanım oranlarının, cinsiyetten bağımsız olarak eğitim düzeyi arttıkça yükseldiği görülmektedir. Ancak kadınların her eğitim düzeyinde erkeklerden daha az kullanım oranına sahip oldukları da göze çarpmaktadır.

Alternatif Bilişim Derneği olarak Önerimiz: Bilgisayar ve İnternet kullanımında kadın-erkek ve kent-kır arasında süregelen sayısal uçurumu gidermek, ancak ilköğretim düzeyinden başlayarak müfredata sağlıklı bilişim teknolojileri kullanımı konusunda pedagojik ve analitik temelli içerik sağlayarak mümkün olabilir. Bu içerik oluşturulurken, alanda çalışan akademisyen, uzman ve sivil inisiyatiflerin görüşü ve desteği alınmalı, sürekli güncellenen bir ortak akıl havuzu yapılandırılmalıdır.

Tablo 1. 2011 yılı bilgisayar ve İnternet kullanımının yaş ve cinsiyete göre dağılımı

Yaş Grubu	Bilgisayar (%)		İnternet (%)	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
16-24	77.9	58.3	76.5	55.9
25-34	67.5	46.7	65.4	45.9
35-44	52.6	30.6	50.4	28.9
45-54	34.3	13.9	32.1	13.2
55-64	17.2	5.4	16.0	5.0
65-74	5.0	1.4	4.5	1.2
Toplam	56.1	36.9	54.9	35.3

Türkiye İstatistik Kurumu'na (TUIK) ait “hanelerde bilişim teknolojileri kullanımı” başlığında yer alan “son üç ay içinde bireylerin yaş grubuna göre bilgisayar ve İnternet kullanım oranları” alt başlığına ait verilerden yararlanılmıştır. Erişim: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=60&ust_id=2

Tablo 2. 2011 yılı bilgisayar ve İnternet kullanımının eğitime göre dağılımı

Eğitim durumu	Bilgisayar (%)		İnternet (%)	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın

Bir okul bitirmede	7.8	1.9	6.8	1.6
İlkokul	21.7	12.9	20.0	11.5
İlköğretim/ortaokul ve dengi	66.1	52.6	63.8	49.7
Lise ve dengi	77.8	72.6	75.6	70.2
Yüksekokul ve üstü	92.8	91.4	91.5	90.3

TUIK'e ait "hanelerde bilişim teknolojileri kullanımı" başlığında yer alan "son üç ay içinde bireylerin eğitim durumuna göre bilgisayar ve İnternet kullanım oranları" alt başlığına ait verilerden yararlanılmıştır. Erişim: http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=60&ust_id=2

Türkiye'de Dijital Gözetim ve Derinlemesine Veri Analizi Giderek Geliştirilmekte!

Gündelik yaşamın birçok alanı güvenlileştirme söyleminin meşru kılınması ve risk yönetimi amacıyla dijital olarak gözetlenmektedir: Kentte kamusal alanları kuşatan MOBESE kameralar, TC. kimlik kartı ile yapılan işlemler, parmak izi ve iris tarama ile girip çıkılan iş yerleri, biyometrik bilgileri içeren kartların yaygınlaşması vd.'ni düşünecek olursak, Türkiye'de yurttaş artık oldukça kapsamlı ve entegre bir elektronik veri tabanının içinde dijital personadır. Ticari kayıtlayıcılar da yurttaşın haberi, bilgisi veya izni olmaksızın, ya da iznini hiç talep etmeksizin dijital verileri birbiri ile eşleştirmekte, tüketici profillemesi yapmak amacıyla bu verileri kullanmaktadır. Bu raporda, özellikle İnternet kullanan herkesi ilgilendiren yeni bir gözetim olgusu üzerine yoğunlaşacağız: **Derin Veri Analizi**.

İnternet üzerinden iletişim "paket" adı verilen küçük veri kümeleri aracılığıyla gerçekleşir. Bu paketler başlıca iki kısma ayrılır: Adres ve içerik. Adres kısmında paketin nereden nereye gittiği bilgisi yer alır. Normal olarak İnternet'e erişim sağlayan servis sağlayıcıların paketleri sadece hedef adreslerine iletmeleri, içeriğini gözetlememeleri gerekir. Bu, postanede mektupların içeriğinin okunmayarak sadece zarf üzerindeki adreslere iletilmesine benzer. Ancak son zamanlarda "**Derinlemesine Veri Analizi (DVA) – Deep Packet Inspection (DPI)**" ismiyle anılan sistemler veri paketlerinin içeriklerinin de okunabilmesi de mümkün kılmıştır. Bu sayede kimin kimle, hangi içerikle haberleştiği ve herkesin ziyaret ettiği İnternet siteleri devlet ve İnternet servis sağlayıcılar tarafından takip edilebilmektedir.

Türkiye'de iletişim ve ifade özgürlüğü ihlallerinin giderek arttığı aşikardır ^{[1],[2]}. İnternet gözetiminde kullanılan Derinlemesine Veri Analizi teknolojisinin kullanımına dair BTK'ya dönük Bilgi Edinme başvurumuzda sorduğumuz sorular, "bilgi edinme sınırlarını" aştığı gerekçesiyle cevapsız bırakıldığı için, medyada çıkan haberlerden bu durumu anlamaya çalışıyoruz. TİB ve BTK'nın birkaç yıldır UNİM (Ulusal Network İzleme Merkezi) adlı bir proje yürüttüğü ve C2Tech adlı bir firmaya DPI ürettirdiği ortaya çıktı ^{[3],[4],[5],[6],[7],[8],[9]}. Bu projenin planlanması, 5651 Sansür Kanunu öncesinde yaşanan "çocuk pornografisi" konulu medya dezenformasyon kampanyası ile eş zamanlı olarak başlamıştır. "Çocuk istismarı" gibi kavramların haksız yasal düzenlemeleri gerekçelendirmek için suistimal edildiğini biliyoruz ^[10]. Benzeri kavramlara dayandırılan, BTK'nın 22 Şubat tarihli "Güvenli İnternet" filtre kararı, AGİT raporunda ^[11] da işaret edilen 'merkezi devlet denetimi' niteliği, filtre istemeyen kullanıcıların 'standart profil' adlı bir arayüze yönlendirilmesi gibi nedenlerle gözetim-kayıtlama şüphelerini

güçlendirdi ^[12], hatta şüphe olmanın ötesine taşıyarak 15 Mayıs 2011 günü 60 bin kişinin onlarca ilde katılım gösterdiği "İnternetime Dokunma" eylemini ortaya çıkardı. BTK'nın 'standart profilsiz' yeni karar taslağı ise gözetim şüphelerinin önüne geçemedi ^{[13],[14],[15]}. 22 Kasım'da bu sistem devreye sokuldu. BTK, İnternet servis sağlayıcılar düzeyinde kara kutular yerleştirerek kullanıcıların iletişimini istediği gibi izleme suçlamasıyla karşı karşıyadır ^[16]. Wikileaks'in yayınladığı SpyFiles belgeleri, Türkiye'de DPI gözetim teknolojisi üreten **Inforcept** adlı firmayı ortaya çıkarmıştır, firma ise buna tepki olarak önce "%100 Türk" olduğunu açıklamış, daha sonra bu açıklamayı kaldırarak sitesini İngilizce olarak yenilemiştir. Ayrıca GSM operatörlerinin de DPI kullandığı bilinmektedir ^{[17],[18]}. Bütün bunların yanında, Kürt hareketine karşı savaşta DPI kullanılacağına dair haberler, Başbakanlık denetiminde bir İnternet takip birimi kurulduğuna işaret etmektedir ^[19]. DPI gibi araçların devlet kurumları tarafından "kullanışlı yönetim araçları" olarak değerlendirildiği günümüz şartlarında biz bütün bu girişimleri Türkiyeli yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini, özellikle de iletişim ve ifade özgürlüklerini ihlal eden, bu hakların kullanımının önüne geçen açık saldırılar olarak görüyoruz ^[20].

Alternatif Bilişim Derneği olarak Önerimiz: Gerek her türlü dijital gözetim tekniği gerekse Derin Veri Analizi Anayasa'daki haberleşme mahremiyetini ve özgürlüğünü ihlal eden durumlardır. Türkiye'de BTK'nın etkin bir DPI sistemi kurmak için faaliyette olduğuna dair yukarıda sıraladığımız şekilde somut girişimler vardır. Bu konuda tam bir gizlilik perdesi arkasında yürütülen faaliyetlerin bir an önce açığa çıkarılması gerekmektedir. Dijital gözetim tekniklerinin kullanılması temel insan hakları ile çatışmaktadır; halihazırda yurttaşın kendi verileri üzerinde geliştirilen bu veri kayıtlama, işleme, ayrıştırma ve çağırma süreçlerinde her hangi bir hakkı yoktur. Yurttaşın kişisel verilerinin güvenliğinin korunması için kamuoyunun farkındalığı artırılmalıdır.

Dijital Okuryazarlık Türkiye'de Çok Düşüktür!

Yeni medya kullanım pratiklerinin gündelik yaşamın doğal ve rutin bir parçası haline gelmesi sonucunda, artık **dijital okuryazarlık yurttaşın temel bir gereksinimi haline gelmiştir.**

Dijital okuryazar olan birey kamusal, sivil ve siyasal alanlarda bireysel ve kolektif olarak fikirlerini daha iyi bir şekilde açıklayabilir, pazar yönelimli ekonomide kendinin salt tüketici olarak konumlandırılmasını önleyecek şekilde enformasyonu kullanabilir ve nitelikli enformasyon kaynaklarına ulaşabilir, yeni medya ortamlarında etik ihlallerde bulunmaz ve etik ilkelere uygun davranabilir. İnternet'teki risklerin farkındadır, olanakları da bilinçli ve etkin şekilde kullanır.

Ekim 2011 tarihli EU Kids Online Raporuna göre: "**Türkiye düşük risk, düşük kullanım**" ülkesi durumundadır. Bu ne anlama gelmektedir? Türkiye'de çocuklar ve gençler İnternet'in risklerine AB ülkeleri içinde çok yoğun maruz kalmamaktadır, çünkü dijital beceri ve bilgi donanımı oldukça düşüktür. Rapordaki Türkiye bölümüne bir bakalım: "Türk çocukları ve aileleri İnternet'te güvenlik becerileri ile dijital okuryazarlık becerilerini arttıracak eğitsel önceliklere gereksinim duymaktadır. Bu eğitsel önceliler sadece hükümet tarafından değil STÖ'ler, medya, üniversiteler dahil diğer eğitim kurumları tarafından temin edilmelidir... Birçok AB raporunda ve toplantısında belirtildiği üzere, hükümetin İnternet'i sınırlama ve sansürleme müdahalesi yurttaşlar için güvenli bir İnternet temin etme yolu değildir. Türkiye yurttaşları için güvenli çevrimiçi ortam için daha demokratik çözümler geliştirmelidir" (2011:47) "**Final Recommendations for policy, methodology and research**" October 2011. (www.eukidsonline.net)

Alternatif Bilişim Derneği olarak Önerimiz: Türkiye’de dijital okuryazarlığın her düzeyde geliştirilmesi için ilgili kamu kurumlarının, STÖ’lerin işbirliği yapması gereklidir.

İnternet’in Bir Türlü Kullanamadığımız Fırsatlarına Yoğunlaşalım!

Türkiye, İnternet’in ağırlıklı tehditlerine odaklanmak ve bu tehditlere karşı ‘çözüm’ geliştirme çabalarından ötürü bu alandaki fırsatlar için bir cazibe merkezi olma şansını da kaçırmaktadır. Ülkede uygulanan filtre sisteminin yarattığı olumsuz algı yüzünden yabancı yatırımcıları cezbetmek bir yana, yerli girişimcilerin de kendi hizmetlerini yurt dışına taşıma riskiyle karşı karşıyadır. Örneğin; ‘Bulut Bilişim (Cloud) Hizmetleri konusundaki her türlü girişim için dünya çapında bir cazibe merkezi olmak’ şeklinde ortaya konan vizyon, her an keyfi bir engelleme ile karşı karşıya kalabileceklerini çeşitli uluslararası kuruluşların raporlarından okuyacak yabancı firmalarca benimsenmeyecektir. Bunun da ötesinde, geçtiğimiz aylarda haklarında ikide bir ‘yanlışlıkla’ engelleme kararı verilen Sanalika, Maçkolik gibi firmaların maddi manevi kayıpları yerli İnternet girişimcilerinin de Türkiye’deki sansür riskini bertaraf etmek için hizmetlerini yurt dışına taşımalarını gündeme getirebilir. Halbuki, çoğu sosyal medya hizmetlerini kullanabilen 35 milyon İnternet kullanıcısı ile Türkiye, İnternet girişimciliği potansiyeli yüksek genç nüfusa sahip ender ülkelerden biridir. Devletin, bu topraklarda geliştirilen az sayıda İnternet girişiminin bile Amerika ile Avrupa’nın belli başlı İnternet yatırımcılarının radarına girdiğini göz önünde bulundurarak Türkiye nüfusunu dijital okuryazar yapma seferberliği ile kalkındırmanın master planını yapması zaruridir.

Özetle Alternatif Bilişim Derneği olarak Türkiye’de İnternet’in 19. yılında kamuoyunun ve eyleyici erkin dikkatini aşağıdaki önerilerimize çekiyoruz:

- Yeni medya alanında üretilecek siyasal ve toplumsal politikalar öncelikle ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkını temel alarak tüm paydaşların katılımıyla farklı hedef kitlelere yönelik olarak geliştirilmelidir.
- Türkiye’de sayısal uçurumu çözmeye yönelik eğitim politikası geliştirilmeli; eğitim seferberliği başlatılmalıdır.
- Türkiye’de var olan İnternet’in güvenli kullanımına yönelik çeşitli çalışmaların ilgili tüm kurum ve kuruluşları, STÖ’leri ve özel sektörü içerecek şekilde geliştirilmesi, işbirliği ve koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. **Bu çalışmalarda özellikle çocukların ve gençlerin görüşlerine başvurulması gereklidir.** Çocukların ve gençlerin kullanım pratikleri onların bakış açısı ile, etiketlenmeden ve önyargısız bir şekilde disiplinlerarası bir yaklaşımla kavranmaya çalışılmalıdır.
- Çocukların, gençlerin ve ebeveynlerin yeni medyayı doğru, etkin ve verimli kullanımı konusunda farkındalıklarının, bilgi ve beceri düzeylerinin artırılması gereklidir.
- Türkiye’de her düzeyde (yaş, cinsiyet, kuşak, bölge) **dijital okuryazarlığın** geliştirilmesi gerekmektedir.
- Medyanın yeni medyanın kullanımından kaynaklanan olanakları ve riskleri dengeli bir şekilde kamuoyuna sunması, toplumda doğru kanaat oluşumunu desteklemesi gereklidir. Medya ahlaki panik yaratmanın bir aracı/zemini olmamalıdır.

- Yeni medya ortamlarının kullanım bilgi ve beceri eksikliğiyle iyi niyet yoksunluğundan kaynaklı olası zararları üzerine yoğunlaşarak, olanakları ve yararları göz ardı edilmemelidir.
- Temel öğrenim kurumlarındaki “Medya Okuryazarlığı” ve “Bilgisayar” dersleri müfredatının dijital okuryazarlığı geliştirecek şekilde gözden geçirilmesi gereklidir.
- 5651 sayılı kanunun ve ilgili diğer mevzuatın yurttaşın ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı temelinde yeniden ele alınması/düzenlenmesi gerekmektedir.
- Yurttaşın kişisel verilerinin korunması anayasal bir haktır ve bağımsız ve özerk bir yapı tarafından bu korumanın sağlanması gereklidir.
- Alternatif Bilişim Derneği olarak kullanıcı merkezli, kullanıcının haklarını odağa kalan teknolojik politikaların geliştirilmesini talep ediyoruz. Bunun için de **Kullanıcı Hakları Bildirgemize** tekrar dikkat çekmek istiyoruz: <http://www.bildirge.org/>

Saygılarımızla kamuoyuna duyururuz.

Alternatif Bilişim Derneği

16 Nisan 2012

Alternatif Bilişim Derneği Türkiye'de İnternet'in durumunu düzenli olarak değerlendirecektir. Bu rapor her yıl güncellenerek yayınlanacaktır.

Kaynak Notlar:

- [1] C. Y. Akdeniz and K. Altıparmak, “Internet: Restricted access - A critical assessment of Internet content regulation and censorship in Turkey,” November 2008. [Çevrimiçi]. Erişim: http://www.cyberrights.org/reports/Internet_restricted_colour.pdf
- [2] Y. Akdeniz, “Report of the OSCE representative on freedom of the media on Turkey and Internet censorship,” January 2010. [Çevrimiçi]. Erişim: http://www.osce.org/documents/rfm/2010/01/42294_en.pdf
- [3] S. Güneç, S. Kuvel, “Sanal suçta büyük gözaltı; İnternet takip merkezi geliyor,” December 15, 2006. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=472009>
- [4] M. Sakin, “İnternet Takip Merkezi olsun; ama iletişim özgürlüğünü kısıtlamasın,” December 16, 2006. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=472686>
- [5] M. G. Ahi, “Çocuk pornosu bahane İnternete sansür şahane,” December 29, 2006. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/eyasam/5693403.asp?gid=54&srid=3099&oid=6&l=1>
- [6] U. Dolgun, “‘Büyük birader’in ayak sesleri İnternet sayesinde daha da güçlü,” December 28, 2006. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=208500>
- [7] Ö Uçkan, “İnternet sansüründen, mahremiyet ve iletişim özgürlüğü ihlaline,” August 24-30, 2009. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://ozguruckanzone.blogspot.com/2009/08/oyunun-kural-Internet-sansurunden.html>
- [8] C2Tech, “C2Tech / Technologies / Deep packet inspection,” 2011. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://www.ctech.com.tr/technologies/deep-packetinspection>
- [9] Ö. Uçkan, “‘Deep Packet Inspection’ ve ‘Ulusal Network İzleme Merkezi’,” September 5-11, 2011.
- [10] “Çocuk istismarından İnternet istismarına Türkiye,” August 2009. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://www.ozguruckan.com/kategori/politika/22243/cocukistismarindan-Internet-istismarina-turkiye>
- [11] Y. Akdeniz, “OSCE report on freedom of expression on the Internet: Study of legal provisions and practices related to freedom of expression, the free flow of information and media pluralism on the Internet in OSCE participating states, the report has been commissioned by the Office of the OSCE representative on freedom of the media,” p. 26. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://www.osce.org/fom/80723>

- [12] Ö. Uçkan, “22 Ağustos: Türkiye İnternetinin kara deliği,” July 2011. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://www.gennaration.com.tr/yazarlar/22-agustoturkiye-internetinin-kara-deligi/>
- [13] Alternative Informatics Association, “Ongoing mandatory filtering imposed by the state misleading strategy about safe Internet use in Turkey,” August 6, 2011. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://yenimedya.wordpress.com/2011/08/07/1775/>
- [14] I. Öz, “Prof. Binark: Güvenli İnternet adıyla kamuoyu yanıltılıyor!” August 27, 2011. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://www.t24.com.tr/profbinark-guvenli-internet-adiyla-kamuoyu-yani/haber/165071.aspx>
- [15] K. Altıparmak and Y. Akdeniz, “Zorunlu değil ama sorunlu filtreleme,” August 15, 2011. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://privacy.cyberrights.org.tr/?p=1480>
- [16] Teknopolitika, “Mustafa Akgül’le ‘22 Ağustos sonrası ve İnternette sansür üzerine söyleşi,” August 25, 2011. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://www.sendika.org/yazi.php?yazi no=39298>
- [17] T. Sirt, “Sanal müfettiş!” May 16, 2011. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://www.sabah.com.tr/Teknoloji/Blog/2011/05/16/sanal-mufettis>
- [18] BTM, “DPI deployments (74): Vodafone Turkey uses Optenet and Allot for web filtering,” June 25, 2011. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://broabandtrafficmanagement.blogspot.com/2011/06/dpideployments-74-vodafone-turkey-uses.html>
- [19] “Kandil internetten de vurulacak,” August 19, 2011. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1060531&Date=19.08.2011&CategoryID=77>
- [20] M. Kırıldoğan, Ö. Uçkan, I. B. Fidaner, “Derin Paket İzleme: Mahremiyet ve İletişim Hakları İhlalleri,” XVI. Türkiye’de İnternet Konferansı, 2011. İzmir. [Çevrimiçi]. Erişim: <http://inet-tr.org.tr/inetconf16/bildiri/108.pdf>